

## KAPİTALİZM VE PİYASA: KAPİTALİST HEGEMONYANIN TEKELCİ EĞİLİMİ

### Capitalism and The Market: The Monopolistic Tendency of Capitalist Hegemony

**Dr. Öğr. Üyesi Yahya AYYILDIZ\***

\*Malatya Turgut Özal Üniversitesi, [yahya.ayyildiz@ozal.edu.tr](mailto:yahya.ayyildiz@ozal.edu.tr), ORCID: 0000-0003-1898-9518

#### *Araştırma Makalesi / Research Article*

**Geliş Tarihi:**

12.11.2025

**Kabul Tarihi:**

13.01.2026

**Anahtar Kelimeler:**Kapitalizm, Piyasa,  
Hegemonya, Tekel,  
Braudel**JEL Kodları:**

N20, N30, P51

**Benzerlik Oranı:**

iThenticate: 6%

**ÖZ**

Kapitalizm ile serbest piyasa, yaygın biçimde aynı anlamda veya birbirini yerine kullanılabilir. 'Piyasa özdeşliği' olarak adlandırılabilir bu hipotez, ana akım yaklaşımlarda görülmektedir. Ancak söz konusu ilişkiyi 'karşıtlık' ve 'farklılık' üzerinden ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu çalışmada söz konusu ilişkinin 'piyasa önceliği' olduğu öne sürülmüştür. Piyasa önceliği, kapitalizmin, temelde rekabetçi piyasaya dayanmakla ve onunla işbirliği içinde bulunmakla birlikte, nihayetinde tekeli bir eğilime sahip olduğunu ifade etmektedir. Kapitalizmin tekeli eğilimi, sermayenin 'belirli ellerde' birikimi amaçlamasının sonucudur. Belirli eller, Braudel'e göre piyasa katmanının üstündeki büyük oyuncular, Wallerstein'a göre merkez-devletlerdir. Kapitalizmin piyasa üzerindeki otoritesi, bir hegemonya olarak öncelikle rızaya dayanmaktadır. Kapitalist hegemonya, kendini piyasa ile özdeşleştirmekte ve böylece tekeli eğilimini dışsallaştırmaktadır. Bununla birlikte belirli ellerin menfaatinin, toplumun bütün kesimlerinin veya dünyanın bütün toplumlarının çıkarına olduğunu iddia etmektedir. Kapitalizmin piyasa ile özdeşleştirilmesi, kapitalist sömürünün gizlenmesine yol açmaktadır.

**Received Date:**

12.11.2025

**Acceptance Date:**

13.01.2026

**Keywords:**Capitalism, Market,  
Hegemony, Monopoly,  
Braudel**JEL Codes:**

N20, N30, P51

**Similarity Rate:**

iThenticate: 6%

**ABSTRACT**

Capitalism and the free market are widely used synonymously or interchangeably. This hypotheses, which can be called 'market identity', is seen in mainstream approaches. However, there are also approaches that examine this relationship through "opposition" and "difference." This study argues that this relationship is "market primacy." Market primacy implies that capitalism, while fundamentally based on and cooperating with the competitive market, ultimately has a monopolistic tendency. Capitalism's monopolistic tendency is the result of capital's aim for accumulation in "certain hands." According to Braudel, these hands are the major players above the market layer, while according to Wallerstein, they are the center-states. Capitalism's authority over the market, as a form of hegemony, is primarily based on consent. Capitalist hegemony identifies itself with the market and thus externalizes its monopolistic tendency. Furthermore, it claims that the interests of certain hands are in the interests of all segments of society or all societies worldwide. The identification of capitalism with the market leads to the concealment of capitalist exploitation.

**Atf / Citation:** Ayyıldız, Y. (2026). Kapitalizm ve Piyasa: Kapitalist Hegemonyanın Tekeli Eğilimi. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 53-70.

## 1. GİRİŞ

Klasik liberalizm ve klasik Marksizm'e göre kapitalizm ile piyasa birbiriyle özdeşdir. Bu yaklaşımlara göre kapitalizm, serbest piyasa sistemi olarak kabul edilir (Wallerstein, 2010: 354). Kapitalizmde bütün aktörler geçim ve üretim araçlarına piyasa üzerinden erişir, emtianın değeri piyasadaki arz ve talep çerçevesinde belirlenir, kaynak dağılımı piyasa tarafından gerçekleştirilir (Wood, 1994: 32). Kapitalist teorinin ideal modeli olan tam rekabet piyasasında piyasaya giriş ve çıkışlar serbesttir, bütün aktörler piyasa fiyatını etkileyemeyecek kadar küçüktür, homojen mal üretilmektedir ve alıcı ile satıcılar tam bilgi sahibidir. Bu durumdaki piyasada tam rekabet gerçekleşmekte, tam istihdam sağlanmakta ve sadece normal kâr elde edilmektedir. Gerçek hayatta ise eksik rekabet piyasaları hâkim durumdadır ancak bunlar, kapitalizmin istenmeyen aksaklıkları veya piyasa başarısızlıkları olarak görülmektedir (Robinson, 1969: 18).

İktisattaki ana akım yaklaşımlar tarafından kapitalizmle özdeşleştirilmesi nedeniyle piyasa kurumu hakkında çok az tartışma yapılmıştır. North'un (1977: 710) ifade ettiği gibi "Neoklasik iktisadın temelinde yatan ve merkezi bir kurum olan piyasa hakkında iktisat ve iktisat tarihi literatüründe çok az tartışmanın yer alması, oldukça ilginçtir." İktisat teorisi ve iktisat tarihinde yeterli tartışmanın olmaması hem piyasa hem de kapitalizm hakkındaki kavrayışımızı tartışılır kılmaktadır.

Kapitalizm tarihine kabaca bakıldığında bile kapitalizm ile piyasa ilişkisine dair çelişkili pek çok veriyle karşılaşmak mümkündür. Hemen ilk planda, eksik rekabetin, sadece istenmeyen aksaklıklardan kaynaklanmadığı, aynı zamanda kapitalizmin bilinçli tercihinin ürünü olduğu görülmektedir. Her ne kadar kapitalizm, feodalizmin kısıtlamaları karşısında piyasanın etkinleşmesini sağlamışsa da piyasa üzerinde başka kısıtlamalar getirmekten de geri durmamıştır. Örneğin merkantil kapitalizm, askerî güçle kontrol edilen uluslararası ticarete dayanmıştır. Liberalizmin ön planda olduğu sınıai kapitalizm döneminde de emperyalizm varlığını sürdürmüştür, hatta daha da güçlenmiştir. Kapitalist ülkeler, çıkarlarına uygun olduğunda serbest ticareti, olmadığında korumacılığı savunmuştur. Aşırı kâr peşinde koşan kapitalist firmaların tekelleşmesi, kartel arayışları, her daim geçerli olmuştur. Kâr maksimizasyonu için ücretleri baskı altına almak amacıyla yasal ve idari düzenlemeler yapılmasını sağlamıştır (Anievas ve Nişancıoğlu, 2020: 168; Münkler, 2009: 87).

Kapitalizmin bir yandan piyasaya dayandığı ve bunu destekleyip teşvik ettiği, feodalizmin çözümlene sürecinden başlayarak bugüne kadarki uygulamalarda açıkça görülmektedir. Ama diğer yandan aşırı kâr elde etmek için rekabeti kısıtladığı pek çok durumla da karşılaşmaktadır. Öyleyse kapitalizmin piyasa ile ilişkisinin, ilk planda, çelişkili görüldüğü söylenebilir. Bu makalenin amacı, söz konusu çelişkiyi analiz etmek veya Braudel'in yaptığı ayırmadan hareketle kapitalizm ile piyasa ilişkisini açık ve seçik hale getirmektir. Mevcut iktisadi sistemde rekabet ile tekelleşme eğilimlerinin bir arada nasıl var olduğunu veya bu iki zıt eğilimin kapitalizmdeki içsel uyumunun mantığını çözümlenektir.

Kapitalizmin piyasa ile ilişkisinin belirlenebilmesi için karşılaştırmalı tarihî yöntemden faydalanılmıştır. Söz konusu ilişki, teorik yaklaşımların yanı sıra kapitalizm tarihinden karşılaştırmalı örneklerle ortaya konulmuştur. Kapitalizmin beşiği olması nedeniyle İngiltere tarihi üzerinde özellikle durulmuş ve sadece kapitalizmin ortaya çıktığı 16. yüzyıl sonrası değil, kapitalizmi hazırlayan niteliklerin tespiti açısından 11-16. yüzyıllar arası gelişmeler de ele alınmıştır. İngiltere'de kapitalizmin gelişimini sağlayan nitelikler açısından aynı tarihî dönemlerde Fransa ve İspanya gibi diğer ülkelerin ne durumda olduğu da tespit edilmeye çalışılmış ve İngiltere ile diğer ülkeler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bununla birlikte hem kapitalizm hem de piyasa, somut olgular değil, toplumsal ilişkilere sınırlamalar getiren kurallar

sistematiğidir. Bu anlamda bunların birer kurum olduğu kabul edilebilir. Dolayısıyla bu çalışmada Kurumcu İktisadın yaklaşımından da faydalanılmıştır (Burke, 1994: 14; North, 2010: 9).

## 2. KAPİTALİZM VE PİYASA

Ana akım yaklaşıma göre kapitalizm; özel girişimciliğe, meta üretiminin hâkim olmasına, üretim araçlarının özel mülkiyetine, emeğin ücretli işçilik olarak ortaya çıkmasına, fiyatın ve kaynak tahsisinin serbest piyasada arz ve talep çerçevesinde gerçekleşmesine dayalı ve sermaye birikimi amacına yönelmiş sosyo-ekonomik bir sistemdir. Piyasa ekonomisi olarak da adlandırılan kapitalizmin temel kurumunun piyasa olduğu söylenebilir, çünkü başta fiyatların oluşumu ve kaynakların aktörler arasındaki dağılımı, piyasa veya piyasanın görünmez eli tarafından gerçekleştirilir. Marksizm ise kapitalizmi bir üretim tarzı olarak kabul ettiğinden üretim araçlarının özel mülkiyetine ve ücretli işçiliğe vurgu yapar. Bu çerçevede kapitalizm, emeğin artı değerinin serbest piyasa sürecinde sermaye sahipleri tarafından ele geçirildiği bir sistem olarak tanımlanır (Hunt, 2016: 29; Vries, 2012: 4). Weber'e göre kapitalizmin gelişiminde Protestan ahlakının belirleyici bir rolü vardır (Weber, 1999: 31). Sombart ise kapitalizmi, ekonomik hayatın rasyonelleşmesi sürecinde geçim yerine kazancın amaç edinildiği bir sistem olarak tanımlar (Sombart, 2008: 343).

Kapitalizmin doğuşu, genellikle 15. yüzyılın sonundaki küresel sömürgecilikle gelişen uluslararası ticarete bağlanır. Ticarileşme modeli olarak bilinen bu yaklaşımı savunanlar arasında A. Smith'in yanı sıra W. Sombart, H. Pirenne, F. Braudel ve I. Wallerstein gibi isimler bulunmaktadır. Kapitalizmin bu ilk dönemi, ticari kapitalizm veya merkantilizm olarak da adlandırılır.

Kapitalizmin doğuşuna ilişkin bir başka yaklaşım da klasik Marksizm'e aittir. Buna göre kapitalizm, emek sömürsünün piyasada gerçekleşmesiyle doğmuştur. Ekonominin piyasa güçlerine boyun eğdiği bu süreçte emek, feodal bağlardan kurtulmuş ve ücretli işçilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın bir başka versiyonunu ortaya koyan Siyasi Marksizm'e göre kapitalizm, ilk kez İngiltere kırsalında toplumsal mülkiyet ilişkilerinin değişimi sonucunda tarım kapitalizmi olarak 15-17. yüzyıllar arasında doğmuştur (Brenner, 1976: 47).

Piyasa ise kapitalizmden çok daha eski bir olgudur. Kapitalizm olmadan piyasa vardır, ancak piyasa olmadan kapitalizmden bahsedilemez. Piyasanın varlığına ilişkin ilk veriler Eski Mezopotamya'ya kadar uzanmaktadır. Piyasa kavramının farklı kullanımları bulunmaktadır ve genellikle "mübadele, dolaşım ve bölüşüm" anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte 'piyasa ekonomisi' kavramında olduğu gibi bir sistem olarak kapitalizme de atfedilir. Ancak piyasanın temel anlamının, arz ve talebin bulunduğu bir ortam olduğu söylenebilir (Braudel, 2000: 123; Casson ve Lee, 2011: 12; Pereira ve Lopes, 2018: 452; Silver, 2007: 89).

Piyasa, ekonomik analizlerin temel kavramlarından biri olmuştur. A. Smith'e göre toplumsal zenginliğin artmasının nedenlerinden biri iş bölümüdür ve bu, piyasanın kapsamına bağlıdır. Piyasa ne kadar büyükse iş bölümü de o kadar derinleşmektedir. İş bölümü, uzmanlaşmayı teşvik ederek verimliliğin ve dolayısıyla zenginliğin artmasını sağlamaktadır. Smith'e göre piyasa, gizli bir el marifetiyle arz ve talebi birbiriyle eşleştirmekte ve kaynakların tahsisatını sağlamaktadır (Smith, 2011: 30).

Piyasa, sadece arz ile talebin karşılaştığı bir ortam değil, aynı zamanda arz ile talepte bulunan çok sayıdaki aktörün kâr veya fayda maksimizasyonu için birbirleriyle rekabete girdiği bir ağıdır. Rekabet, piyasaya dinamizmini veren güçtür. Rekabet sayesinde maliyet düşüşü sağlanır, yenilikler teşvik edilir, teknoloji gelişimi desteklenir, rasyonel planlama yaygınlaşır ve aşırı kâr ortadan kalkar (Budzinski ve Stöhr, 2004: 2; Casson ve Lee, 2011: 9).

Piyasa, tarih boyunca var olmuştur ancak her zaman birtakım kurallar çerçevesinde işlemiştir. Piyasaya girişler, piyasadaki emtianın kalitesi ve fiyatı gibi hususlar, çoğu zaman kanun, anlaşma ve gelenek tarafından belirlenmiştir. Bütünüyle kuralsız veya serbest piyasadan bahsetmek mümkün değildir. Kurallar, genellikle müşterinin korunması amacına yönelik olduğu gibi, tüccarın korunmasına ve devletin vergi geliri elde etmesine de hizmet etmiştir. Piyasanın işleyişini belirleyen kuralların feodalizmdeki gibi aşırı müdahaleci olması, ticareti ve sermaye birikimini sınırlayıcı bir rol oynayabilmiştir. Ancak piyasanın gelişmesi, işleyişi yönlendiren ve ilgili taraflara öngörülebilirlik imkânı veren kuralların varlığını gerektirmiştir. Modern dönemde piyasanın gelişmesinde düzenleyici devletin önemli bir rolü olmuştur (Casson ve Lee, 2011: 13).

### **3. KAPİTALİZM İLE PİYASA ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR FARKLI YAKLAŞIMLAR**

Kapitalizm ile piyasanın genel tanımından anlaşılabilceği gibi bu iki kurum, birbirinden farklı olmakla birlikte özellikle kapitalizmin gelişiminden sonra genellikle birbiri yerine kullanılır olmuştur. Bu bölümde konuyla ilgili çeşitli yaklaşımlar ele alınarak kapitalizm ile piyasa ilişkisi belirlenmeye çalışılacaktır. Böylece modern sistemin çözümlenebilmesi için sistemin başarı ve başarısızlıklarının yanı sıra ilgili niteliklerinin hangisinin piyasaya, hangisinin kapitalizme ait olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

#### **3.1. Piyasa Özdeşliği**

İktisadi sorunların çözümünde piyasaya merkezî rol veren düşünce ekollerinin başında Fizyokratlar gelir. “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesi, liberallerden önce Fizyokratlar tarafından ortaya konulmuştur. Bu yaklaşıma göre iktisadi sorunların halledilmesi veya tam istihdama ulaşılması için piyasanın işleyişine müdahale edilmemeli, iktisadi aktörler kâr güdüsüyle istediği şekilde hareket edebilmelidir. Fizyokratların bu yaklaşımı, merkantilizmin devletçi, müdahaleci, korumacı yaklaşımına bir tepkidir ve benzeri bir tepki, A. Smith’le başlayan ana akım klasik iktisatçılarda da görülür (Hunt, 2016: 73).

Smith, iktisadi gelişmeyi iş bölümü ve uzmanlaşmaya bağlar. Ona göre iş bölümü, üretim gücünün artmasının yanı sıra ustalık ve beceri gibi emek gücündeki nitelik gelişimine yol açar. İş bölümü sayesinde beceri artar, zaman tasarrufu sağlanır ve teknolojik gelişim desteklenir. İş bölümü ise mübadeleye veya piyasanın kapsamına bağlıdır. Piyasa ne kadar gelişirse iş bölümü o kadar artacak ve aynı düzeyde zenginleşme sağlanacaktır (Smith, 1997: 25).

Smith, merkantilizmin korumacılık politikası yerine piyasanın serbestleştirilmesini, özellikle uluslararası ticaret bağlamında ortaya koymuştur. Mutlak üstünlükler teorisi olarak adlandırılan yaklaşımına göre her ülke, dış ticaretini serbestleştirdiğinde, mutlak üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde yoğunlaşacak, diğer malları ise ithal edecektir. Böylesi bir dış ticarete ilgili tarafların hepsi kazançlı çıkacaktır. Ona göre “iki taraf arasında, ne bir zorlama ne de kısıtlama olmaksızın, doğal yollardan, düzenli olarak yürütülen ticaret, her zaman eşit olmasa bile, iki tarafa da daima yarar sağlar.” (Smith, 2011: 66). Fizyokratlar veya A. Smith, kapitalizm kavramından haberdar olmasalar da içinde yaşadıkları ekonomik sistemin işleyişini piyasaya bağlamış ve piyasa üzerinden açıklamışlardır. Bu nedenle ekonomik işleyişi veya kapitalist sistemi piyasa ile özdeşleştirdikleri söylenebilir.

Bir başka klasik iktisatçı olan K. Marks, içinde bulunduğu ekonomik sistemi *Kapital* adlı eserinde inceleme ve eleştiri konusu yapmıştır. Marks, emek sömürsünün üretim sürecinde gerçekleştiğini düşündüğünden mübadeleye tali bir rol vermiştir. Nitekim ona göre “Dolaşım ya da meta mübadelesi değer yaratmaz.” Ancak iktisadi analizlerinde meta kavramı önemli bir yer tutar ki bu kavram, piyasada alışverişe konu olan mal demektir. Kullanım değerine sahip bir mal, mübadele için piyasaya sunulduğunda değişim değeri elde eder. Marks, kullanım değeri yerine

mübadele değerine vurgu yapmasıyla kapitalist sistemin yorumlanmasında piyasaya önemli bir yer vermiş olur (Marks, 2011: 54).

Kapitalizmi piyasa üzerinden tanımlayan yaklaşımlar arasında Siyasi Marksizm de bulunmaktadır. R. Brenner, E.M. Wood ve G.C. Comninel gibi isimler tarafından geliştirilen bu yaklaşıma göre kapitalizm, 'piyasa bağımlılığı' olarak tanımlanmıştır. Piyasa bağımlılığı, geçim araçlarının yanı sıra üretim araçlarına erişimin de sadece piyasa yoluyla olması, bu araçlara piyasa dışı erişim imkânının ortadan kalkmasıdır. Piyasa, kapitalizm öncesinde de vardır ancak kapitalizmde bir seçim veya fırsat olmaktan çıkıp zorunluluk haline gelmiştir. Feodalizmde kullanım için üretim yaygınken kapitalizmde değişim için üretim yapılır. Emek, feodalizmde bağımlıyken kapitalizmde ücretli işçilik olarak piyasada meta haline gelir. Artığa el koymak, feodalizmde zor yoluyla sağlanırken kapitalizmde piyasa aracılığıyla gerçekleştirilir. Piyasa bağımlılığı, sadece ekonomik faaliyetleri değil, hayatın bütün alanlarını kendi zorunluluklarına göre yeniden örgütlemiş ve böylece kapitalizm doğmuştur (Brenner, 2002: 297; Wood, 1994: 32; Wood, 2021: 13).

Bütün bu özdeşçi yaklaşımlara rağmen Walery, kapitalizmin piyasa ile özdeşleştirilmesinin Soğuk Savaş döneminin jeopolitik rekabetinin mirası olduğunu öne sürmüştür. Rus Devrimi sonrasında ve özellikle Soğuk Savaş döneminde Sovyet propagandası, piyasayı kapitalizmle özdeşleştirmiş ve piyasaya herhangi bir kapı açmanın, kapitalizm cehennemine giriş anlamına geleceğini vurgulamıştır. Buna karşın kapitalist propaganda ise kapitalist sistemin sorgulanmasının piyasayı ortadan kaldıracığını ve totalitarizme yol açacağını belirtmiştir. Walery'ye göre Soğuk Savaş dönemindeki stratejik çatışmada ilgili taraflar, kapitalizm ile piyasayı birbiriyle özdeşleştirmiştir, çünkü tarafların çıkarı, kendi sistemlerinin muhafazasından veya her iki modele herhangi bir alternatifin ortaya çıkmamasından yanadır (Walery, 2006: 20).

### **3.2. Piyasa Karşıtlığı**

Kapitalizmi piyasa ile özdeşleştiren yaklaşımların yanı sıra bu ikisini birbirinden ayıran ve hatta kapitalizm ile piyasanın birbirine karşıt olduğunu söyleyen yaklaşımlar da bulunmaktadır. Piyasa sosyalizmi ve piyasa anarşizmi, kapitalizmi eleştirmelerine rağmen piyasayı savunurlar ve kapitalizmin piyasa karşıtı olduğunu öne sürerler.

Piyasa sosyalizmi, ekonominin tam istihdama ulaşmasının, bireysel kararların piyasadaki koordinasyonu ve serbest rekabetle gerçekleşeceğini kabul etmekle birlikte üretim araçlarının özel mülkiyette olmadığı bir ekonomi modeli öngörür. Piyasa sosyalizminin öncüleri arasında Marks öncesi Ricardocu sosyalistlerin yanı sıra Dühring, Herztka ve Oppenheimer gibi 19. ve 20. yüzyıl başlarındaki sosyalistler bulunmaktadır. Piyasa sosyalizminin amacı, piyasa sistemi içerisinde kalmakla birlikte kooperatifler kurarak emeğin sömürülmesini önlemek veya üretimde elde edilen değer, küçük bir mülk sahibi sınıf yerine, emek sahiplerine ödenmesini sağlamaktır (Chilosi, 1992: 173).

Bu yaklaşımı savunanlardan P.J. Proudhon, piyasadan yana yer almakla birlikte üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı çıkmış ve karşılıklılık adı verilen bir sistem önermiştir. Proudhon'a göre mülkiyet hırsızlıktır ve aynı zamanda sahibine tekel gücü sağlamaktadır. Kişiler, emeklerinin ürününe sahip olabilirler ancak üretim araçları, özel mülkiyete konu olamaz. Proudhon, özel mülkiyete karşı çıktığı gibi despotizm ve kölelik olarak gördüğü kamu mülkiyetine de karşı çıkmıştır (Proudhon, 2010: 83).

Piyasa sosyalizmi arasında piyasanın ve rekabetin rolüne ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Manchesterci diye adlandırılan ekol, rekabetin erdemlerini vurgulayıp piyasanın dağıtıcı gücüne olumlu yaklaşırken, diğerleri piyasanın kaynakları tahsis etmekte olumlu bir rol oynadığını ancak

birtakım kusurlarla malul olduğunu ve bu nedenle şartsız en iyi olmadığını öne sürer ve özellikle rekabetin rolüne ilişkin eleştirel bir tutum benimser (Chilosi, 1992: 172).

Piyasa anarşistleri de benzeri bir yaklaşım sergiler ve piyasa yanlısı bir tutum alırken aynı zamanda üretim araçlarının özel mülkiyette yoğunlaşmasına karşı çıkarlar. Bu yaklaşımın asıl vurgusu, gerçek piyasa ile kapitalist piyasa arasındaki ayrıma yöneliktir. Onlara göre eşitlik temelinde özgür anlaşmalar ve gönüllü iş birliğine dayalı bir toplum veya barışçıl ve anarşik bir düzen için gerçek mübadele sistemi uygulanmalıdır. Hâlbuki günümüzde geçerli olan kapitalist piyasa sistemi; ayrıcalıklara, yasal ve siyasi düzenlemelere dayanarak yaygın bir yoksulluğa, doğanın yıkıma uğramasına, servetin ve gücün belirli ellerde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. İnsanın ve doğanın sömürülmesi, kapitalist sistem içerisinde piyasanın kontrolden çıkmasının sonucudur. Piyasa anarşistleri, piyasa sosyalistlerinden farklı olarak, özel mülkiyetin yasaklanmasını veya özel mülkiyete herhangi bir yasal sınırlama getirilmesini istemezler. Onların yaklaşımına göre kapitalist olmayan rekabetçi piyasalar, serveti dağıtma ve belirli ellerde yoğunlaşmasını önleme eğilimindedir. Piyasa rekabeti ve toplumsal gerçeklikler, sermayenin küçük bir azınlığın elinde toplanmasını önleme hususunda yasal düzenlemelerden daha etkilidir. Servet dağılımındaki eşitsizlikler ve sınıfsal ayrımlar, rekabetçi piyasanın değil kapitalizmin veya yönetilen, ayrıcalıklı ve düzenlenmiş piyasaların sonucudur. Piyasa anarşistleri, sınıf ayrımını ve servet eşitsizliklerini önemli toplumsal sorunlar olarak görürler ancak bunlar piyasa değil, mülkiyet ve koordinasyon sorunlarıdır. Dünya çapında savaş, sömürgecilik ve ayrımcılık uygulamalarının yanı sıra doğal olmayan ve yıkıcı mülkiyet haklarının siyasi olarak dayatılmasıyla da geniş kitleler mülkten yoksun bırakılmıştır (Chartier, 2011: 3).

### **3.3. Piyasa Farklılığı**

Piyasa özdeşliği ve piyasa karşıtlığının dışında üçüncü yaklaşım, piyasa farklılığı olarak ifade edilebilir. Klasik iktisatçılar, kapitalizmi piyasa ile özdeşleştirirken ve Say'ın Mahreçler Kanunu'nda olduğu gibi piyasanın ekonomide tam istihdamı sağlayacağına inanırken, 1929 Buhranı sonrasında tam istihdamı sağlama hususunda piyasaya dair şüpheler artmıştır. Bu şüpheleri onaylayan Keynes (2010: 319), efektif talep yetersizliği durumunda piyasanın tam istihdamı sağlayamayacağını, bunun için devletin piyasaya müdahale etmesi gerektiğini öne sürmüş ve iktisat teorisinde Keynesyen Devrim diye adlandırılan yeni bir çağır açmıştır. Keynes'in bu yaklaşımı, piyasa başarısızlıklarının incelenmesine neden olmuştur.

Kurumcu İktisat da ekonomik etkinliği sağlama hususunda piyasaya şüphelerle yaklaşmıştır. Kurumcu İktisada göre piyasa, sadece arz ve talebin bir araya gelerek fiyatı oluşturmasından ibaret değildir. Piyasanın etkin biçimde işleyebilmesi için sözleşmelerin yürütülmesi, denetimi ve yaptırımının yanı sıra şirketlerin araştırma ve inceleme gibi işlevlerini de düzenleyen birtakım kurallar gerekir. Ekonomik faaliyetlerde piyasanın kullanılması, bilgi asimetrisinden kaynaklanan işlem maliyetlerine yol açarak piyasanın etkin çalışmasını önler. Kurumcu İktisat, piyasanın otomatik olarak verimli olduğunu reddeder ve birtakım düzenleyici kuralların gerekliliğini kabul eder. Bu kuralları ise devlet koyar ve bu nedenle devletin düzenleyici rolünü, iktisadi analizlere dâhil eder (Dulbecco ve Dutraive, 2007: 163; Hodgson, 2002: 324; Pereira ve Lopes, 2018: 456; Richter, 2011: 49).

Kapitalizmin piyasadan farklılığına ilişkin daha güçlü bir yaklaşımı Braudel'in ortaya koyduğu söylenebilir. Braudel, piyasa farklılığı olarak adlandırılabilir bu yaklaşımını, ekonomik hayatı tasvir ettiği üç katmanlı modeliyle açıklamaktadır. Braudel, kapitalizm ile piyasa ilişkisini *Maddi Uygarlık* adlı eserinde ortaya koymuştur. Bu eserin her bir cildi, üç katman olarak tasarladığı ekonomik hayatın farklı bir boyutunu ele almaktadır. Birinci cilt, üçlü katmanın en altındaki maddi hayatı, ikinci cilt orta katmandaki ekonomiyi veya piyasa ekonomisini, üçüncü cilt ise en üst katmanda yer alan kapitalizmi incelemektedir. Birinci kat, hayatın devamı için gereken

faaliyetlerin yapıldığı ve piyasa sürecine dâhil olunmayan bir alandır. İkinci kat, ekonominin veya piyasanın alanıdır ve burada alışveriş ve fiyat devreye girer. Bu katmandaki alışverişler, saydamlık ve düzenlilik içinde yürütülür. Toplumun ortak deneyimiyle elde edilen bilgi, mübadele sürecinin nasıl gerçekleşeceğine yönelik bir öngörü sunar. En üst katmanda yer alan kapitalizm ise spekülatif, tekelci ve uzmanlaşma karşıtı eğilimler sergiler. Piyasa rekabetçi olmasına rağmen kapitalist firmalar, kâr maksimizasyonu veya aşırı kâr için tekelci arayışlara girer. Bununla birlikte serbest piyasa, A. Smith'in vurguladığı üzere iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalıdır ancak ekonomik hayatın üçüncü katmanında yer alan kapitalist şirketler, her alanda faaliyet göstererek uzmanlaşmadan uzaklaşmaktadır. Braudel'e göre kapitalizmin bulunduğu en üst katmanda güçlü olanın hükmü geçmektedir. Kapitalizmin piyasa farklılığına dayalı karakteri, Sanayi Devrimi öncesinde olduğu gibi Sanayi Devrimi sonrasında da geçerlidir (Braudel, 2017: 405; Wallerstein, 2010: 358).

Braudel'e göre iki tip alışveriş veya iki farklı piyasa vardır. Ekonomi veya piyasa ekonomisi olarak adlandırdığı birincisi, somut ve saydam olduğundan rekabete dayalı olarak işlemektedir. İkincisi ise birincisinin niteliklerine sahip olmayan, yüksek miktarlarda yapılan, karmaşık işlemlerle yürütülen ve piyasayı domine eden alışveriştir. Kapitalizm, bu ikincisinde yer almaktadır (Braudel, 2014: 60).

Braudel'e göre "kapitalizm her şeyden önce bir hiyerarşi gerektirmekte" ve hedeflerine ulaşmak için "ona yabancı ama işbirlikçi bir toplumsal hiyerarşi yetmektedir" (Braudel, 2017: 52). Bu hiyerarşide en üst katmanı işgal eden kapitalizm, alt katmandaki piyasa ekonomisi üzerinde hegemonya kurarak ona "yabancı ama işbirlikçi" bir rol vermektedir.

Braudel, bazı ifadelerinde kapitalizmi piyasa karşıtı olarak tanımlasa da üçlü katmanlaştırma modelinde bu iki olguyu birbirine karşıt değil farklı düzeyler olarak konumlandırmıştır. Bu nedenle Braudel'in yaklaşımı, karşıtlık değil farklılık olarak yorumlanabilir. Farklılık, bazı hususlarda karşıt olmayı içerse de her alanda karşıt olmak anlamına gelmez ve bazı alanlarda işbirliğini de gerektirir. Nitekim Braudel'e göre kapitalizm, zaman zaman tekelci eğilimler sergilese de piyasayı veya piyasanın rekabetçi karakterini ortadan kaldırmaz, sadece onun üstünde ve yanında yer alır. Kapitalizm, hem piyasanın içinden çıktığı hem de ondan beslendiği için piyasayla birlikte var olmaya devam eder (Braudel, 2017: 516).

Kapitalizm ile piyasanın farklı olduğunu belirten isimlerden birinin de K. Polanyi olduğu söylenebilir. Gerçi Polanyi, kapitalizmi, "piyasa ekonomisi" olarak adlandırır ve bu yorumuyla "piyasa özdeşliği" başlığı altında da ele alınabilirdi. Ancak Polanyi'ye göre kapitalizm, piyasa ekonomisi ile özdeş olmasına rağmen, piyasa ile karşıtlık içerisindedir. Bu noktada Polanyi'nin iki ayrı piyasanın varlığından bahsettiğine dikkat etmek gerekir ve bunlar, "modern kapitalist piyasa" ve "klasik piyasa" olarak ayrıştırılabilir. Ona göre piyasalar, Taş Devri'nden itibaren bulunmaktadır ancak tarihte ilk kez 19. yüzyılda farklı bir rol oynamıştır. Polanyi'ye göre kapitalizm öncesindeki piyasaların temel işlevi taşımadır, yani bir malı, marjinal faydasının düşük olduğu bir yerden marjinal faydasının yüksek olduğu bir piyasaya götürmektir. Taşımaya dayalı ticaret, farklı piyasalar arasındaki fiyat farklılıklarına veya arbitraja dayalıdır. Bu tür piyasalarda rekabet, piyasa düzenini bozduğu gerekçesiyle önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Polanyi'ye göre tarih boyunca ekonomik ilişkiler, sosyal ilişkilere gömülü haldeyken piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasıyla birlikte ilişki tersine dönmüş ve sosyal hayat, ekonomiye gömülü veya bağımlı hale gelmiştir. Piyasanın değişen bu rolü nedeniyle piyasa ile piyasa ekonomisi arasında ayırım yapar. Polanyi'ye göre kapitalizm veya "piyasa ekonomisi, kendi kurallarına göre işleyen bir piyasalar sistemi demektir." Bu sistemde ekonomi, piyasa fiyatları tarafından yönlendirilir ve dışarıdan herhangi bir yardım almadan bütünüyle kendi kurallarına göre hareket eder. Piyasa ekonomisinde hangi malların, ne kadar, kimin için ve hangi araçlarla üretileceği, piyasanın kendi

kuralları tarafından belirlenir (Polanyi, 2010: 85). Dolayısıyla Polanyi, kapitalizmi, piyasa ekonomisi olarak tanımlasa da piyasayı veya kapitalizm öncesindeki bir nevi ilkel piyasayı kapitalizmden ayırır.

#### **4. PİYASA ÖNCELİĞİ: KAPİTALİST PİYASANIN OLUŞUMU**

Kapitalizmin piyasa ile ilişkisi, ana akım tarafından birbiriyle özdeşleştirildiği için, yeterince incelenmemiştir. Piyasa sosyalizmi ve piyasa anarşizmi, kapitalizmi eleştirmekle birlikte bu ikisi arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu üzerinde durmamıştır. Kapitalizm ile piyasa arasındaki ilişkiye dair en belirgin tutumu Braudel ortaya koymuştur. Braudel'in katmanlara dayalı açıklaması, söz konusu ilişkiye dair önemli bir açılım sunmaktadır. Burada, kapitalizm ile piyasa arasındaki ilişki, Braudel'in yaptığı ayırmadan hareketle incelenebilir veya daha açık hale getirilebilir.

Piyasa önceliği, kapitalizm ve piyasa ilişkisine yönelik diğer yaklaşımlardan farklı olarak, kapitalizmin sermaye birikimi hedefine ulaşmak için rekabetçi piyasayı 'öncelikli' olarak kullanmasını ifade eder. Kapitalizm, tekelci eğilimlere sahipse de gerek yerel gerekse küresel düzlemde rekabetçi piyasa ekonomisini desteklemektedir. Bunun birinci nedeni, piyasa ekonomisi rekabetçi olduğu zaman, iş bölümü ve uzmanlaşma gelişerek verimlilik artmakta, teknoloji gelişimi sağlanmakta ve kaynakların verimli alanlara tahsisi desteklenmektedir. Böylece rekabetçi piyasada sömürülebilecek daha fazla artık üretilmektedir. İkincisi, piyasa ekonomisi rekabetçi olduğunda şirketler sadece faaliyetlerini sürdürebilecek düzeyde normal kâr elde etmekte ve böylece kapitalizme yine sömürülebilecek daha fazla artık bırakmaktadır. Hatta kapitalizm, piyasa katmanına veya çevre-bölgelere normal kâr bile bırakmak istemediğinde, piyasadaki rekabeti daha da artırmakta ve böylece bu katmandaki veya çevre-bölgelerdeki şirketlerin normal kâr etmesini bile önleyebilmektedir.

Piyasa önceliğine göre kapitalizm, rekabetçi piyasayı sadece öncelikli olarak destekler, ancak gerektiği her durumda zor araçlarını ve haksız rekabet uygulamalarını da benimser. Sadece piyasa dinamikleriyle yetinmeyip zor araçlarının da kullanımı, sermayenin herhangi bir yerde değil, sadece "belirli ellerde" birikimi içindir. Belirli ellerde birikim, kapitalizmin rekabetçi piyasadan ayrıştığı ve tekelci eğilimleri edindiği noktadır.

##### **4.1. Belirli Ellerde Birikim**

Mevcut kapitalizm tanımları, piyasa özdeşliği ve piyasa karşıtlığından hareketle belirlenmiştir. Halbuki kapitalizm, sermayenin belirli ellerde birikimini esas alan bir sistemdir. Konuyla ilgili teoriler, sermaye birikimi kavramını evrensel formda ifade ederler, ancak tarihe bakıldığında kapitalizmin evrensel bir sermaye birikimi peşinde koşmadığı görülür. Kapitalizm, sermayenin her zaman belirli ellerde birikimini amaçlamıştır.

"Belirli eller", Braudel'e göre piyasa katmanının üzerindeki büyük oyuncular, Wallerstein'a göre merkez-devletlerdir. Kapitalizm bir Anglo-Sakson sistemi olduğu gibi, kapitalizmde sermayenin biriktiği belirli eller de Anglo-Sakson sisteminin iktidar-sermaye bileşimidir. Belirli ellerin kökeni İngiliz aristokrasisi olduğu gibi, bugünün dünyasında ağırlıklı ABD'de konumlanan iktidar desteğindeki sermaye çevresidir. Bu çevre, küresel kapitalist sistemde sermayenin aktığı merkezdir. Yarı-çevre ve çevredeki sermaye grupları, sadece ilgili bölgelerden sermayenin merkeze aktarılmasının araçlarıdır. Bu nedenle sermaye birikiminin kalıcı, asli ve iradi aktörleri olmayıp belirli ellerin tali, değişken ve bağımlı unsurlarıdır.

Sermaye birikiminin evrensel olmayıp belirli ellerle sınırlı olmasını pek çok durumda tespit etmek mümkündür. Öncelikle şirketler, genel bir kazanç peşinde koşmayıp sadece kendi kârını maksimize etmenin peşindedir. Toplumsal fayda ile bireysel çıkarı çatıştığında, bireycilik gereği,

toplum aleyhine olmakla birlikte kendi çıkarına uygun olan davranışta bulunabilmiştir. Şirketlerin bu eğilimleri, sermayenin belirli ellerde birikimini öngörmelerinin sonucudur. Şirketler gibi devletler de kendi çıkarlarının peşinde olmuş ve evrensel sermaye birikimi yerine ulusal sermaye birikimini desteklemiş ve hatta uluslararası rekabet dolayısıyla diğer ülkelerde sermaye birikimini engelleyici politikalar izleyebilmiştir. Sömürgecilik, savaşlar ve korumacı dış ticaret politikaları, böylesi bir tercihin ürünüdür.

Kapitalizm, sermayenin belirli ellerde birikimini sağlayabilmek için hem yerel hem de küresel düzlemde hiyerarşik bir yapı oluşturmuştur. Braudel'e göre kapitalizm, üç katmanlı bir hiyerarşi sistemidir. Bu hiyerarşide en üst katmanı işgal eden kapitalizm, alt katmandaki piyasa ekonomisi üzerinde hegemonya kurarak sermaye birikimini maksimize etmektedir. Braudel'in üç katmanlı yapısı, yerel hiyerarşiyi göstermektedir. Buna karşın dünya genelinde işleyen ve Wallerstein'in merkez, yarı çevre ve çevre diye adlandırdığı yapı ise küresel hiyerarşiyi ifade etmektedir. Yerel hiyerarşide piyasa ekonomisinden kapitalist katmana kaynak aktarımı olduğu gibi, küresel düzeyde de çevre-bölgelerden merkez-devletlere doğru kaynak aktarımı yapılmaktadır. Merkez-devletler yüksek katma değer üreten sektörleri kendine alıyorken çevre-bölgelerde katma değeri düşük sektörlerde üretim yapılmaktadır. Çevre bölgelerin, piyasanın öngörülemez yapısı nedeniyle rekabette öne geçmesi veya geçmişten getirdiği üstünlükleri korumaya çalışması, kapitalizm tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Örneğin "On yedinci yüzyılda İrlanda'nın ticareti genişleyerek rekabette tehdit olmaya başlayınca, İngilizler gelişmesini engelleyen kısıtlamalar dayattı. Bu, kapitalizmin tahakküm tarihi boyunca tekrarlanan bir olaydır." (Wood, 2021: 173).

Sermayenin belirli ellerde birikimi, rekabetçi piyasada sağlanamaz. Piyasa, birikimin hangi ellerde olacağını garantisini hiç kimseye vermez. Birikimin belirli ellerde garanti altına alınabilmesi için piyasanın çeşitli araç ve yöntemlerle kontrol altına alınması gerekir. Bu araçlar arasında en önemlisi ise siyasi iktidarın gücüdür. Piyasa özdeşliği yaklaşımını savunanlar, ekonomi ile siyasetin kategorik ayrımına dayanarak kapitalizmi, iktidarı dışlayan veya sadece piyasa süreçlerinde gerçekleştirilen bir sermaye birikimi sistemi olarak tanımlamıştır. Hâlbuki sermayenin belirli ellerde birikimi, sadece piyasa dinamikleriyle sağlanamaz ve piyasa dinamiklerinin yanı sıra iktidar gücünü kullanmayı gerektirir.

#### **4.2. İktidar Birikimi**

Sermayenin belirli ellerde birikimini sağlamanın en önemli aracı, iktidardır. Sermaye birikiminin iktidarın desteği olmadan sürdürülemeyeceğine ilişkin açıklamalar Braudel, Wallerstein, Arrighi ve Tilly'de bulunmaktadır. Braudel'e (2014: 62) göre "kapitalizm ancak devletle özdeşleştiğinde, devlet olduğunda başarıya ulaşır." Bununla birlikte Braudel'e göre kapitalizm ile devlet arasındaki ilişki değişkendir. Devlet kapitalizmi destekleyip geliştirirken zaman zaman ona engeller de çıkarabilmektedir. Tabii benzeri bir tutum kapitalizm için de söz konusudur. Kapitalizm, kendisine engeller çıkaran devleti rahatsız edebilmekte veya onu, kendi çıkarları için zorlayabilmektedir (Braudel, 2017: 496).

Wallerstein'a göre kapitalist modern dünya-sistemi; merkez-devletler ve çevre-bölgelerden oluşan bir yapı sergiler. Wallerstein, kapitalizmin merkez gücünü devlet kavramıyla birlikte kullanmıştır çünkü ona göre kapitalist merkezin oluşumu güçlü devletler sayesinde. Buna karşın çevreyi, devlet yerine bölge kavramıyla birlikte kullanır. "Periferi devletleri demiyorum çünkü periferi bölgesinin bir özelliği yerel devletin zayıf olmasıdır. Bu hiç var olmaktan (yani, sömürge durumundan) düşük bir özerklik derecesine (yani, neo-sömürge durumuna) sıralanabilir." (Wallerstein, 2012: 347). Wallerstein'ın kapitalist merkezi, devlet kavramıyla birlikte kullanması, kapitalist sistemde devletin rolünü açık hale getirmektedir.

Arrighi, kapitalizm ile devlet arasındaki ilişkiyi, çatışmayla birlikte iş birliğini de içeren diyalektik birlik olarak adlandırmıştır. Modern sistemin oluşumunda kapitalist mantık ile teritoryal mantığın birbirini şekillendirdiğini öne sürmüştür. Kapitalist mantık, sermaye birikimini amaçlarken teritoryal mantık, toprak ve nüfus birikimini amaçlamıştır. Kapitalist mantık için toprak ve nüfus birikimi bir araç olduğu gibi teritoryal mantık için de sermaye birikimi bir araç veya öngörülemez bir sonuçtur. Gelişmek için her zaman devlete ihtiyaç duyan kapitalizm, sermaye birikimi ile iktidar birikimi döngülerinin birbirini izlemesiyle meydana gelmiştir. Bu döngüler Ceneviz, Hollanda, İngiltere ve ABD olmak üzere belirli merkezlerde yoğunlaşarak gelişmiştir (Arrighi, 2000: 53).

Tilly, modern dünyanın oluşumunda zor-yoğun, sermaye-yoğun ve sermayeleşmiş-zor olmak üzere üç modelin olduğunu iddia etmiştir. Zor modeli, Rusya, İsveç ve İspanya gibi ülkelerde sergilenirken sermaye modeli Venedik, Cenova ve Hollanda'da görülmüştür. Zor-yoğun model, yeterli düzeyde sermaye birikimini sağlayamamış, sermaye-yoğun model de askerî ve siyasi güç birikimini elde edememiş ve böylece her iki model de başarısız olmuştur. Buna karşın sermayeleşmiş-zor modeli olarak İngiltere ve Fransa'yı örnek vermiş ve bu modelin rakipleri karşısında başarılı olduğunu öne sürmüştür. Modern dünyanın veya kapitalizmin oluşumunu, zor ile sermaye arasındaki birbirini besleyip güçlendiren bir ilişkinin varlığına bağlamıştır (Tilly, 2001: 235).

Piyasa özdeşliğini savunan ana akım yaklaşım, siyaset ile ekonomi, sermaye birikimi ile iktidar birikimi arasındaki diyalektik birliği yok saymış ve böylece kapitalizmi, burjuvaziye özdeşleştirerek sistemin sadece bir parçası veya ekonomik boyutu olarak tanımlamıştır. Hâlbuki kapitalizm; şirketleri ve devletiyle, burjuvası ve siyasetçisiyle, sermaye birikimi ve iktidar birikimiyle birlikte sistemin bir bütün olarak kendisidir. Kapitalizm bu şekilde tanımlandığında modern sistemin, sermayenin belirli ellerde birikimi olduğu ortaya çıkar. Bir bütün olarak bu sistem, nihai planda sermayenin belirli ellerde birikimini amaçlar, ancak sermaye birikiminin iktidar birikiminden geçtiği gerçeğinden hareketle iktidar birikimini de zorunlu görür.

Kapitalizmin gelişiminde iktidarın rolünün göz ardı edilmesi veya küçümsemesi, ekonomi merkezci bakış açısının bir sonucudur. Gerçekte iktidar birikiminin kapitalizmin gelişiminde çok önemli bir rolü vardır. Çünkü kapitalizm, iktisadi alanın yanı sıra hayatın bütün alanlarının ve bu arada siyasetin de sermayenin belirli ellerde birikimine göre tanzim edilmesi demektir. Siyaseti düzenlemeden iktisadi hayatın, sermayenin belirli ellerde birikimi esasına göre işlemesi mümkün değildir. Bu nedenle kapitalizm, siyasetin de aynı kurallara göre işlenmesini öngörür.

Kapitalizm, ekonomik alanda piyasaya öncelik verdiği gibi, siyasi alanda da siyasi piyasaya öncelik vermektedir. "Siyasi piyasa", siyasi alanda zor araçlarına değil zor dışı araçlara veya piyasa dinamiklerine öncelik verilmesidir. Bir başka ifadeyle öncelikli olarak kaba güç yerine yumuşak gücün kullanılmasıdır. Bu anlamda siyasi piyasa, ilk olarak İngiltere'de feodal dönemde ortaya çıkmıştır. Kapitalizm, sermaye birikimi için siyasi sorunların minimum maliyetle çözülmesini ister. Sorunların çözümünde zor araçlarının kullanılması, ekonomik kayba yol açarak sermaye birikimini azaltır. Bununla birlikte zor'un etkin olduğu şartlar, birikmiş sermaye stokunun bile kaybına yol açabilir. Bu nedenle kapitalizm, sadece iktisadi alanda değil, aynı zamanda siyasi meselelerde de piyasanın hakemliğine başvurur.

Siyasi hayatın, sermayenin belirli ellerde birikimine göre düzenlenmesinin sonucunda demokrasi ve hukuk devleti kavramları doğmuştur. Siyasi sistemin demokratik ve hukuk krallarına veya toplumsal sözleşmeyle benimsenmiş kurallara göre yürütülmesi, siyasi sorunların minimum maliyetle çözülmesinin ve sermaye birikiminin güvence altına alınmasının en uygun yoludur. İktidar gücünün tek veya belirli ellerde toplanması ve keyfi uygulamalar, siyasi sorunların

minimum maliyetle çözülmesini engellemiş ve sermayenin belirli ellerde birikimini sağlayacak piyasanın oluşumunu ortadan kaldırmıştır.

Siyasi sistem rekabetçi olmadan, piyasa da rekabetçi olamaz. İngiltere tarihine bakıldığında rekabetçi piyasanın oluşumu, rekabetçi siyasi sistemin oluşumundan sonradır. İngiltere’de 13. yüzyılda Magna Carta’nın ilanı, parlamentonun aynı yüzyıldaki oluşumu, 14. yüzyıldan itibaren kraliyet ile toprak sahipleri arasındaki güç dengesinin sermaye birikimini artırıcı şekilde yeniden dağılımı, İskoçya’nın barışçıl ilhaki ve 1688 Şanlı Devrim’de Hollanda’nın yedeğe veya ittifak sistemine alınması (Black, 2017: 57), siyasi sorunların çözümünde zor dışı araçlara öncelik verilen rekabetçi siyasi piyasa sisteminin kurulduğunu gösterir. Rekabetçi siyasi piyasa sistemi ise 16. yüzyıldan itibaren rekabetçi iktisadi piyasanın oluşumunu sağlamıştır.

## **5. PİYASA ÜZERİNDE KAPİTALİST HEGEMONYANIN KURULUMU**

Kapitalizmin, sermayenin belirli ellerde birikimini sağlaması, hem çevre bölgeler hem de yerel piyasa üzerinde kurduğu hegemonya sayesinde. Kapitalizmin piyasa ile kurduğu ilişki, hegemonik bir ilişkidir. Hegemonya kavramının çözümlenmesi, söz konusu ilişkinin niteliğini ortaya koyacaktır.

Hegemonya kavramı, A. Gramsci tarafından teorileştirilmiş ve yaygın bir kabul görmüştür. Devletin toplum üzerinde kurduğu ve zora dayalı olan otorite, Gramsci tarafından, diktatorya olarak adlandırılmıştır. Sivil toplumdaki çeşitli sosyal sınıfların topluma önderlik etmesi, öncelikli olarak kültürel, entelektüel ve moral değerlere dayalı olduğundan, diktatorya değil hegemonya olarak kavramlaştırılmıştır. Örneğin burjuvazinin otoritesi; kültürel, entelektüel ve moral önderliğe dayandığı için bir hegemonyadır. Gramsci, hegemonyayı, diktatoryadan farklı olarak zor dışı araçların kullanımı üzerinden tanımlar. Ancak “Hegemonya’ proletarya diktatorasını, yani egemen sınıfın karşıt gruplar üzerinde kaçınılmaz olarak uygulayacağı zorlamayı öngerektirir.” (Gramsci, 1986: 73). Diktatorya veya zor araçlarının kullanımı olmadan rızaya dayalı hegemonya da gerçekleşemez. Çünkü hegemonya ile diktatorya veya sivil toplum ile politik toplum birbirinden ayrılamaz. Gramsci, devleti, güç ile rızanın birleşimi veya “zor ile zırhlanmış hegemonya” (Sasoon, 2012: 97) olarak tanımlamıştır. Hegemonya, iktidarın bir parçasıdır ve zor ile birlikte işlev görmektedir.

Gramsci’ye göre burjuvazinin diğer sınıflar üzerinde kurduğu otorite veya kapitalist sistem, ön planda rızaya dayanır ancak bu rıza, zor araçlarıyla desteklenmiş veya “zırhlanmış”tır. Önceki sayfalarda bahsedilen ‘piyasa önceliği’ kavramı ile “zor ile zırhlanmış hegemonya”, aynı anlam dairesine sahiptir. Kapitalist sistemin bir yüzü, piyasada gerçekleşen rızaya dayanır, ancak diğer yüzü siyasi alandaki zor araçlarını işaret eder. Zor araçları olmadan piyasa, sermayenin belirli ellerde birikimini sağlayamaz. Çünkü piyasada arz ve talebin belirlediği rızaya dayanan kaynak tahsisi, kimseye ayrıcalık tanımaz. Rekabetçi piyasadaki bütün aktörler, bu tahsisattan kayba uğrayabileceği gibi kazançlı da çıkabilir. Piyasa, hiç kimse için bir kazanç garantisi sunmaz. Ancak bu durum, kapitalizmin arzuladığı bir sonuç değildir. Kapitalizm, kaynak tahsisinin veya sermaye birikiminin belirli eller lehine yapılmasını veya belirli eller için kazanç garantisinin olmasını ister. Bu amaçla piyasaya müdahale ederek piyasanın rekabetçi yapısını bozar ve kapitalist piyasayı ortaya çıkarır.

Gramsci’ye göre sivil toplumda kapitalist hegemonya, entelektüel ve moral değerlere dayanır. Lider sınıfın sivil toplum üzerinde hegemonya kurabilmesi, kendi çıkarlarını evrenselleştirmesine bağlıdır. Kapitalizmde burjuvazi, kendi çıkarlarının, bütün toplumun çıkarları olduğuna diğer sınıfları ikna edebilmiştir (Gramsci, 1986: 47). Toplumun ikna edilmesinin en önemli unsuru, kapitalizmin rekabetçi piyasa sistemi olarak sunulmasında yatmaktadır. Toplum, bir yandan verimliliği artırıcı diğer yandan mülkiyeti nispeten eşitleyici yapısı nedeniyle rekabetçi piyasanın

herkes için en işe yarar sistem olduğuna ikna olmaktadır. Piyasanın her bir aktöre mümkün olan en eşit şansı tanıdığına, kimseye ayrıcalık yapmadığına, kazanmak gibi kaybetmenin de herkes için geçerli olduğuna inanmakta ve piyasanın bu niteliklerini kapitalizme atfetmektedir. Kapitalizmin sermayenin belirli ellerde birikimine yönelik tekelci eğilimini ve zor ile zırhlanmış karakterini fark edememesi, burjuvazinin entelektüel üstünlüğünün bir sonucudur. Burjuvazinin entelektüel liderliği veya hegemonyası ise aydınları ve özellikle eğitim sistemini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmesi sayesinde.

Kapitalist hegemonya, yani sermaye birikiminin belirli ellerde gerçekleşmesinin ön planda rızaya dayalı olması, kapitalizmin piyasa üzerinde yükselmesinin ve piyasa ile işbirliğinin bir sonucudur, ancak bu rıza, zor araçlarıyla zırhlanmıştır. Kapitalist hegemonyanın varlığı, gerektiği durumlarda zor araçlarının kullanımına bağlıdır. Ancak kapitalist hegemonyanın zırhına daha ayrıntıyla bakıldığında bunun sadece zor araçlarından ibaret olmadığı görülür. Bu zırh, zor araçlarının yanı sıra haksız rekabet uygulamaları ve iktidarın üçüncü boyutunun kullanımını da içerir. Şimdi bu araçlara daha yakından bakılabilir.

### **5.1. Zor Kullanımı**

Kapitalist hegemonyanın varlığı için kullanılan ilk araç, zor veya devlet iktidarı olmuştur. Ülke içinde ve uluslararası düzeyde sermayenin belirli ellerde birikiminin sağlanması, devlet iktidarının kullanımıyla gerçekleşmiştir. İngiltere’de iç piyasanın, kapitalist sermaye birikimi kurallarına boyun eğdirilmesi, 15. ve 16. yüzyıllarda toprak sahiplerinin mülkiyet haklarının kraliyet tarafından desteklenmesiyle başlamıştır (Brenner, 1976: 70). Çitleme hareketi sürecinde uluslararası piyasanın taleplerine cevap vermek amacıyla, arazilerin örf ve âdet hukuku çerçevesinde geleneğe dayalı kullanımı yerine koyun çiftliklerinin oluşturulması, devlet iktidarının desteği sayesinde mümkün olmuştur. Çitleme hareketinin 16. yüzyıldaki ilk dalgası sonrasında ikinci büyük dalga, 18. yüzyılda kanun yoluyla gerçekleştirilmiştir. İngiliz hukukunun, köylülerin mülksüzleştirilerek proletarya kitleleri olarak şehirlere ve kolonilere akın etmesine yol açan çitleme sürecine destek vermesi, kapitalist gelişimin, standart bir uygulaması olmuştur (Wood, 2021: 126).

Kapitalizm tarihi boyunca yapılan savaşların önemli bir kısmı, sermaye birikiminin ülkeler arasındaki paylaşımına veya belirli ellerde toplanmasına yöneliktir. Braudel’e (2017: 49) göre “Eğer modern devlet büyüyorsa, eğer modern kapitalizm onun evine yerleşiyorsa, savaş çoğu zaman bunun aracı olmaktadır.” Sombart (2013: 203) ise kapitalizmin gelişiminde 18. yüzyıl öncesindeki kitlesel üretimin ortaya çıktığı alanların sömürgecilik ve ordular olduğunu belirtmiştir. Kapitalizmin temellerini atan Portekiz ve İspanya’nın 15. yüzyıl sonunda başlattığı küresel emperyalizm, servet birikimi amacına yöneliktir ve bu birikim, başka ülkeler elinde sermaye birikimine dönüşecektir. Nitekim Portekiz’in Hindistan Valisi Almeida, uluslararası ticareti kontrol eden askerî gücün önemini, Kral’a yazdığı bir mektupta şöyle açıklamıştır: “Bilinmeli ki eğer denizlerde güçlü iseniz tüm Hindistan’ın ticareti sizindir, eğer değilseniz karanın size sağlayacağı yarar da az olacaktır.” (Cipolla, 1998: 89). Son beş yüzyılda yaşanan savaşların önemli bir kısmı, kapitalist sömürgeci ülkeler arasındadır ve bu savaşlar, dünya kaynaklarının paylaşımı üzerinedir. 20. yüzyıldaki iki dünya savaşı da aynı nedenlerle gerçekleşmiştir. Söz konusu savaşların sonucu, hangi ülkenin sömürüden ne kadarlık bir pay alacağını veya sermaye birikiminin hangi devletin elinde gerçekleşeceğini belirlemiştir.

Sömürgeciliğin yanı sıra bir başka olgu da kolonizasyondur. Kolonizasyon, toprak veya doğal kaynakların belirli ellerde toplanması demektir. Kolonizasyon öncesinde ilgili doğal kaynakları işleyenler, örneğin Yeni Dünya’da Amerikan yerlileri, bulunmaktadır ve sermaye birikimi için doğal kaynakların sahipliğinde bir değişikliğe gerek yoktur. Ancak kapitalist kolonizasyon, doğal kaynakların mülkiyet durumunu Avrupalılar lehine değiştirmiştir. Çünkü kapitalizm, sadece

sermaye birikimi değil, sermayenin belirli ellerde birikimidir. Kapitalizmin sadece sermaye birikimi olarak tanımlanması, kolonizasyon olgusunu kapitalizme dışsallaştırmakta ve böylesine önemli bir olgunun açıklanmasını önlemektedir.

Kapitalizmin merkez-devleti, küresel paylaşımında, sermaye birikiminin veya katma değer en yüksek olduğu sektörleri kendisine alıkoymuş; diğer ülkelere, sistemdeki konumlarına veya pazarlık güçlerine göre sektör dağıtımını yapmıştır. Bu paylaşım, en nihayetinde zor araçlarıyla belirlenmiştir. Kapitalist sistemin merkez-devleti, İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngiltere, bu tarihten sonra ABD'dir. Ayrıntılar üzerinde spekülasyon yapma imkânı olsa da ana hatlarıyla Batı Avrupa ve Japonya'nın yarı çevreyi; diğer ülkelerin de çevreyi oluşturduğu söylenebilir. Aşırı kâr elde edilen veya sermaye birikiminin en yüksek olduğu sektörler merkez-devletin piyasasında toplanmıştır. Kapitalist merkezin bilişim sektöründe, yarı çevrenin otomotiv, çevrenin de tekstil sektöründe faaliyet gösterdiği söylenebilir. Kapitalist sistemin merkez gücü olan ABD, bilişim sektöründe açık ara öndedir ve aşırı kâr sağlayan çok sayıda tekelci şirkete sahiptir. Yarı çevre piyasaları oluşturan Almanya, Fransa, Japonya gibi ülkeler, otomotiv sektörüyle temsil edilebilir. Çevreyi veya çevre piyasaları oluşturan pek çok ülke de tekstil sektörüyle özdeşleşmiştir. Çin gibi sistem içerisinde yükselen veya çevreden yarı çevreye geçiş yapan bir ülke, merkez ve yarı çevreye ait sektörlerde faaliyet gösterebilmektedir. Ancak yarı çevre olmanın karakterini sergileyerek, bu sektörlerde aşırı kâr elde etmeden yer almakta, yani yarı çevresel konumuna uygun davranmaktadır. Yine benzer şekilde kapitalizmin merkez-devleti olan ABD, yarı çevrenin otomotiv sanayisinde de varlık göstermektedir ancak merkez-devleti olmanın göstergesi olarak aşırı kâr eden otomotiv şirketlerine sahiptir.

Kapitalizmin bugünkü sektörel paylaşımı, en nihayetinde dünya savaşlarının bir sonucudur. Savaşlarda yenilmelerinin sonucu olarak Almanya, İtalya ve Japonya'nın yarı çevre karakteri pekişmiş, Fransa ise yarı-çevreye düşmüştür. Ancak dünya savaşlarının asıl sonucu, kapitalist merkezin İngiltere'den ABD'ye geçmesi olmuştur. Bir başka ifadeyle dünya savaşları, kapitalist merkezin değişmesini ve yarı çevrenin pekişmesini sağlamıştır. Kapitalist sistemdeki paylaşım, asıl olarak savaşlarla belirlenmişse de Çin'in, 1970'li yıllardan itibaren girdiği dönüşüm süreciyle çevreden yarı çevreye geçiş yapması, istisnai bir durum olarak savaş dışı faktörlerin sonucudur. Bugünkü ABD liderliğindeki kapitalist hegemonya, önce zor araçlarının kullanıldığı dünya savaşlarıyla, sonra da piyasa sisteminde rızaya dayalı olarak kurulmuş ve "zor ile zırhlanmış hegemonya" olarak işlemektedir.

## **5.2. Haksız Rekabet Uygulamaları**

Kapitalizmin piyasanın rekabetçi işleyişine bir başka müdahale biçimi de korsanlık, tekellilik, sahtecilik, kaçakçılık, damping, bilgi hırsızlığı, kara propaganda, rekabeti ortadan kaldırıcı katı korumacılık gibi haksız rekabet uygulamalarıdır. Kapitalizm, kendi çıkarına olduğunda bu uygulamaları yapmış, ancak kendi aleyhine döndüğünde bunların en amansız düşmanı kesilmiştir. Piyasa özdeşliğini savunanlar, istisnai ve kural dışı olduğunu iddia ederek bunları iktisadi analizlere dâhil etmemiştir. Ancak bu tür haksız rekabet uygulamaları, sermayenin sınırsız birikimi için ihtiyaç duyulan her durumda ve her zaman kullanılmıştır. Üstelik haksız rekabet uygulamaları, zamanla çeşitlendirilmiş ve ihtiyaca göre yeni biçimler almıştır.

Sermayenin sınırsız birikimi için haksız rekabet uygulamalarındaki çeşitliliği ve yenilenmeyi, kapitalizm tarihi boyunca görmek mümkündür. Braudel'e (2014: 84) göre 1570'lerden itibaren Kuzeyli tüccarlar, Akdeniz'in ticari gemilerine saldırmış ve ilk servetlerini yağmayla elde etmiştir. Bununla birlikte "Güneyin çok kaliteli tekstil ürünlerini bilinçli olarak taklit etmişler, hatta bu ürünleri Venedik'in sıradan pazarlarında bu markayla satmak amacıyla bütün dünyanın tanıdığı Venedik damgası vurmuşlardır." Kuzeyli tüccarlar, Akdeniz ve özellikle İtalyan

şehirleriyle rekabet edebilmek ve piyasayı ele geçirebilmek için yağma ve sahtecilik gibi haksız rekabet uygulamalarına başvurmuştur (Braudel, 2014: 84).

Kapitalizmin ilk dönem gelişiminde haksız rekabet uygulamasının bir örneği olarak korsanlık da önemli bir rol oynamıştır. Sombart'a göre "Modern dönemin ilk yüzyıllarında bütün Batı Avrupa ulusları profesyonel bir şekilde örgütlenmiş korsanlığı teşvik ediyorlardı." Goethe'den alıntı yapan Sombart, ticaret ile korsanlık ve savaş arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir: "Savaş, ticaret ve korsanlık bölünmez bir üçlü oluşturuyorlar." Sombart'a göre bu dönemdeki ticaret, "maskelenmiş bir hırsızlık"tan başka bir şey değildir. Yerliler ve Avrupalı güçler arasındaki alışveriş, ilgili taraflar arasında özgür iradeye göre işlememiş, dayatılmış bir ticaret olmuştur. Bu dönemde korsanlık, en yaygın geçim kapılarından biri haline gelmiştir (Sombart, 2008: 87).

Korsanlığı etkin ve devlet güdümünde kullanan ülkelerin başında İngiltere gelmiştir. İngiltere, 16. yüzyıldan başlayarak İspanya ile olan sömürgecilik yarışında korsanlara önemli bir rol vermiştir. O dönemin ünlü İngiliz korsanı Francis Drake, seferlerinden birinde Karayipler'deki İspanyol yerleşimlerinden olan Santo Domingo'ya saldırmış, şehri yağmaladıktan sonra yakmış, limandaki gemileri batırmış ve şehri İspanyollara geri iade etmek için yüklü bir fidye almıştır (Appleby, 2012: 35).

Piyasa üzerinde hegemonya kurmanın bir aracı da tekel olmuştur. Kapitalizmin ilk gelişim döneminde İngiltere, Hollanda, Fransa gibi ülkeler, uluslararası ticaretlerini belirli şirketlerin tekeline vermiştir. Hollanda, İngiliz ve Fransız Doğu Hindistan Şirketleri, Levant Şirketi, Moskova Şirketi, Hudson's Bay Şirketi gibi şirketler, ilgili ülkelerin ticari tekellerine sahip olmuştur. Üstelik bu şirketler, askerî birlikler istihdam etmiş, devletlere savaş açmış, ülkeleri işgal etmiş ve yönetmiştir. Bu şirketlerin ticari faaliyetleri, askerî destekle yürütülmüştür (Heaton, 1985: 316). Sadece ülke dışında değil, ülke içinde de tekeli faaliyetler, bütün ağırlığıyla kendini piyasaya dayatmıştır. Örneğin "17. yüzyıl başında ortalama bir İngiliz, 'tekel tuğlalarıyla inşa edilmiş ... tekel kömürüyle ısınan' bir evde oturur, 'giysilerini tekel kemeriyle, tekel düğmeleri ve tekel iğneleriyle tutturur... Tekel tereyağı, tekel üzümü, tekel ringası, tekel somu, tekel ıstakozu yedi.'" (Appleby, 2012: 38). Piyasanın tekeli şirketlere terk edilmesi, aşırı kâr sağlayarak sermayenin belirli ellerde birikimini hızlandırıcı bir rol oynamıştır.

### **5.3. İktidarın Üçüncü Boyutu**

Bütün bu araç ve yöntemlere karşın piyasa üzerindeki kapitalist hegemonyanın önemli bir aracı da rakiplerin iradelerini belirleme gücü olan iktidarın üçüncü boyutudur. Kapitalizm, zor araçlarını ve haksız rekabet uygulamalarını ne kadar kullanırsa kullansın, piyasadaki rakip aktörler bağımsız iradelerini korudukları müddetçe kapitalist sistemin yerleşmesi ve istikrarı mümkün olamayacaktır. Sistemin istikrarı, rakip aktörlerin iradelerinin kapitalizme hizmet eder hale getirilmesine bağlıdır.

S. Lukes, iktidar biçimlerini üçe ayırır ve bunların ilki, rakibin karşı koymasına rağmen kendi iradeni ona kabul ettirebilme gücüdür. İkincisi, gündemi belirleme veya neyin olması gerektiğini değil, neyin olmaması gerektiğini, yine rakibin karşı koymasına rağmen, belirleme gücüdür. Bu iki iktidar biçiminde tarafların kendi özgür iradeleri vardır ancak güç mücadelesinde kaybeden taraf, baskı altına alınarak belirli davranışlara zorlanmıştır. Üçüncüsü ve Lukes'in gündeme getirdiği iktidar biçimi bunlardan radikal düzeyde farklıdır. Ona göre iktidarın üçüncü boyutu, rakibin bağımsız iradesini bastırma değil, onun bağımsız bir irade geliştirmesini engelleme, kapitalist iradenin karşısına çıkacak bir iradenin oluşumunu baştan önlemedir. Burada kapitalizm dışındaki irade, kapitalizm tarafından oluşturulmuş, dolayısıyla kendi çıkarlarına yabancılaşmış ve yanlış bilinç olarak ortaya çıkmıştır. Lukes'in ifade ettiği gibi "Gerçekten de, iktidarın en üstün kullanımı bir başkasının ya da başkalarının, sahip olmasını istediğiniz arzuları elde etmesini

sağlamak -bir başka deyişle, onların düşüncelerini ve arzularını kontrol ederek riayet etmelerini güvence altına almak değil midir?” Kapitalist sistemin istikrarı, sistemdeki bütün aktörler üzerinde iktidarın üçüncü boyutunun uygulanmasına bağlıdır. Aksi takdirde rakip aktörler arasında çıkacak çatışma, sistemi istikrarsızlığa itecektir. Lukes’e göre iktidarın birinci ve ikinci boyutunu dikkate alanlar, “fiilî çatışmanın iktidar açısından zorunlu olduğu sonucuna varırlar. Hâlbuki bu, en etkili ve sinsi iktidar kullanımının en başta bu tarz çatışmaların ortaya çıkmasını engellemekten ibaret olduğu gibi önemli bir noktayı görmezden gelmek demektir.” (Lukes, 2016: 46).

## 6. SONUÇ

Kapitalizm ile serbest piyasa, yaygın biçimde aynı anlamda veya birbirini yerine kullanılabilir. Zaten ana akım yaklaşımlar, kapitalizmi serbest piyasa ile özdeşleştirmiştir. Ancak kapitalizm ile rekabetçi piyasanın birbirinin karşıtı olduğunu iddia eden ‘piyasa sosyalizmi’ ve ‘piyasa anarşizmi’ gibi yaklaşımlar da bulunmaktadır. Braudel ise kapitalizm ile piyasayı birbirinden ayırmış ve bunların her birini, hayatın farklı katmanlarına yerleştirmiştir. Kapitalizm ile piyasa ilişkisine dair bu yaklaşımlar; ‘piyasa özdeşliği’, ‘piyasa karşıtlığı’ ve ‘piyasa farklılığı’ olarak adlandırılabilir. Kapitalizm ile piyasa arasındaki ilişkinin tespiti, modern sistemin ayırt edici niteliklerinin veya işleyiş mekanizmasının anlaşılması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Kapitalizm, feodalizmden kalma ticaret üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasını, piyasaya giriş ve çıkışların serbestleştirilmesini, ulusal ve uluslararası piyasaların entegrasyonunu, çeşitli mali kurum ve araçlarla piyasaların derinleşmesini sağlamıştır. Ancak aynı zamanda emperyalizm, savaş, korsanlık, tekelcilik, damping, haksız rekabet uygulamaları gibi piyasanın rekabetçi karakterini ortadan kaldıran veya sınırlayan pek çok uygulama da kapitalizmde görülmüştür. Kısaca modern sistemin rekabetçi ve tekeli olmak üzere iki yüzü olduğu söylenebilir. Çelişkili gibi görünen bu durumu açıklığa kavuşturabilmek için piyasa ile kapitalizm arasında ayırım yapmak kaçınılmazdır.

Rekabetçi piyasa, her biri çok sayıda aktörden oluşan arz ve talebin bulunduğu ortamlardır. Piyasanın rekabetçi niteliği, arz ve talep fazlalıklarını ortadan kaldırarak piyasanın dengeye ulaşmasını veya kaynakların tam istihdamını sağlama eğilimindedir. Kapitalizm ise sermayenin belirli ellerde birikimini esas alan bir sistemdir. Sermaye birikiminin temeli, kaynakların tam istihdamını sağlama eğiliminde olan rekabetçi piyasadır. Bu nedenle kapitalizm, rekabetçi piyasa üzerinde yükselmiştir. Bu noktaya kadar kapitalizm ile piyasa birbiriyle uyumludur. Ancak kapitalizmi sadece sermaye birikimi olarak tanımlamak, modern sistemin ikinci yüzünü veya kapitalizmin piyasadan ayrıştığı niteliği göz ardı etmek demektir. Kapitalizm sadece sermaye birikimi değil, sermayenin belirli ellerde birikimidir. Bu ‘belirli eller’, Braudel’e göre piyasa katmanının üstündeki büyük oyuncular, Wallerstein’a göre merkez-devletlerdir.

Sermayenin belirli ellerde birikiminin amaçlanması, piyasanın rekabetçi niteliğini ortadan kaldırmakta ve tekeli eğilimi baskın olan kapitalist sistemi doğurmaktadır. Sermayenin belirli ellerde birikiminin sağlanabilmesi, kapitalizmin piyasa üzerindeki kontrolüne bağlıdır. Bu kontrol bir yandan entelektüel ve moral üstünlükten kaynaklanan rızayla, diğer yandan zor araçlarıyla sağlanmaktadır. Kapitalizmin piyasa ile ilişkisi bir hegemonya, yani öncelikle rızaya dayalı bir otoritedir. Kapitalist hegemonya, Gramsci’nin yorumuyla, aydınlar ve eğitim sistemi üzerinden işlemektedir. Hegemonyanın kurulabilmesi için kapitalizm, sadece sermaye birikimi olarak tanımlanmış ve piyasa ile özdeşleştirilerek onun tekeli niteliği dışsallaştırılmıştır. Bununla birlikte belirli ellerin menfaatinin, toplumun bütün kesimlerinin veya dünyanın bütün toplumlarının menfaatine olduğu iddia edilmiştir. Kapitalizmin piyasa ile özdeşleştirilmesi, dünya toplumlarının, maruz kaldıkları kapitalist sömürüyü benimsemelerine yol açmıştır.

Kapitalizm, “zor ile zırhlanmış hegemonya” olarak, sermayenin herhangi bir elde değil, belirli ellerde birikimini sağlamak için en başta devletin zor gücünü kullanmıştır. İktidar gücü, hem yerel hem de uluslararası piyasada sermayenin belirli ellerde birikiminin en büyük aracı olmuştur. Emperyalizm ve kolonyalizm, bunun en önemli uygulamalarıdır. Kapitalizmde sıklıkla görülen tekel, tröst, kartel arayışlarının yanı sıra savaş, korsanlık, haksız rekabet ve aşırı korumacılık gibi uygulamalar da sermayenin belirli ellerde birikimini sağlamak için kapitalizmde her zaman görülmüştür. Bu araçların yanı sıra rakip iradeleri belirleme gücü olan iktidarın üçüncü boyutu da kapitalist sistemin istikrarı açısından önemli bir rol oynamıştır.

Diğer yaklaşımlardan farklı olarak ‘piyasa önceliği’, özdeşlik ve karşıtlık ilişkisi yerine farklılığa dayanır, ancak bu farklılığın niteliğini ortaya koyar. Piyasa önceliği, kapitalizmin, temelde rekabetçi piyasaya dayanmakla ve onunla işbirliği yapmakla birlikte, nihayetinde tekeli eğilime sahip olduğunu ifade etmektedir. Kapitalizmin tekeli eğilimi, sermayenin belirli ellerde sınırsız birikimini amaçlamasının sonucudur.

## KAYNAKÇA

- Anievas, A. ve Nişancıoğlu, K. (2020). *Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu?*. Çev., Çağdaş Sümer, İstanbul: Yordam Kitap.
- Appleby, J. (2012). *Amansız Devrim*. Çev., Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arrighi, G. (2000). *Uzun Yirminci Yüzyıl*. Çev., Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Black, J. (2017). *Kısa İngiltere Tarihi*. Çev., Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları.
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum*. Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Savaş Yayınları.
- Braudel, F. (2000). *Medeniyet ve Kapitalizm*. Çev., Mustafa Özel, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Braudel, F. (2014). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. Çev., İsmail Yerguz, İstanbul: Say Yayınları.
- Braudel, F. (2017). *Maddi Uygarlık*. Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Brenner, R. (1976). Agrarian Class Structure and Economic Development. *Past and Present*, 70, 30-75.
- Brenner, R. (2002). The Agrarian Roots of European Capitalism. Editörler: Aston, T. H. ve C. H. E. Philpin, *The Brenner Debate*, (ss. 213-328), Cambridge University Press.
- Budzinski, O. ve Stöhr, A. (2004). Perfect Competition, Market Power, and Contestability. *Working Paper*. Erişim adresi: <https://ssrn.com/abstract=4852326> (Erişim tarihi: 2/07/2020).
- Burke, P. (1994). *Tarih ve Toplumsal Kuram*. Çev., Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Casson, M. ve Lee, J. S. (2011). The Origin and Development of Markets: A Business History Perspective. Editörler: Atack, J. ve L. Neal, *The Origin and Development of Markets*, (ss. 9-37), Cambridge University Press.

- Chartier, G. (2011). Introduction. Editörler: Chartier, G. ve C. W. Johnson, *Markets not Capitalism*, (ss. 1-16), Minor Compositions.
- Chilosi, A. (1992). Market Socialism: A Historical View and A Retrospective Assessment. *Economic Systems*, 16(1), 171-185.
- Cipolla, C. M. (1998). *Silahlar ve Avrupa Sömürgeciliği*. Çev., Taşkın Temiz, İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Dulbecco, P. ve Dutraive, V. (2007). The Meaning of the Market: Comparing Austrian and Institutional Economics. Editör: Hodgson, G. M., *The Evolution of Economic Institutions*, (ss. 160-182), Edward Elgar.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. Çev., Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları.
- Heaton, H. (1985). *Avrupa İktisat Tarihi*. Çev., Mehmet Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğmuş, Ankara: Teori Yayınları.
- Hodgson, G. M. (2004). *The Evolution of Institutional Economics*. London: Routledge.
- Hunt, E. K. (2016). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Çev., Vedat Ulvi Aslan, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Keynes, J. M. (2010). *Genel Teori*. Çev., Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lukes, S. (2016). *İktidar: Radikal Bir Görüş*. Çev., Mehmet Ratip, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital*, C. 1. Çev., Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap.
- Münkler, H. (2009). *İmparatorluklar*. Çev., Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları.
- North, D. C. (1977). Markets and Other Allocation Systems in History: The Challenge of Karl Polanyi. *Journal of European Economic History*, 6, 703-16.
- North, D. C. (2010). *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. Çev., Gül Çağalı Güven, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Pereira, A. J. ve Lopes, H. C. (2018). The Market for the "Old" and the "New" Institutional Economics. *Brazilian Journal of Political Economy*, 38(3), 450-468.
- Polanyi, K. (2010). *Büyük Dönüşüm*. Çev., Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Proudhon, P. J. (2010). *Mülkiyet Nedir*. Çev., Devrim Çetinkasap, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Richter, R. (2011). Institutional Economics of the "Market Itself": An Attempted Answer to a Complaint by Ronald Coase. *Historical Social Research*, 36(3), 34-54.
- Robinson, J. (1969). *The Economics of Imperfect Competition*. Cambridge: MacMillan St Martin's Press.
- Sasoon, A. S. (2012). Hegemony, Mevzi Savaşı ve Politik Müdahale. Çev., Mustafa Kemal Coşkun, vd., *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar* (ss. 97-120). Dipnot Yayınları.
- Silver, M. (2007). Redistribution and Markets in the Economy of Ancient Mesopotamia: Updating Polanyi. *Antiguo Oriente*, 5, 89-112.

- Smith, A. (1997). *Ulusların Zenginliği*, C. 1. Çev., Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Smith, A. (2011). *Ulusların Zenginliği*, C. 2. Çev., Metin Saltoğlu, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Sombart, W. (2008). *Burjuva*. Çev., Oğuz Adanır, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Sombart, W. (2013). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm*. Çev., Necati Aça, Ankara: Pharmakon.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Çev., Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- Vries, P. (2012). Europe and the Rest: Braudel on Capitalism. Editörler: Garner, G. ve M. Middell, *Aufbruch in die Weltwirtschaft, Braudel Wiedergelesen*, (ss. 1-35), Leipziger Universitaetsverlag.
- Walery, S. (2006). Capitalism and Market in the Renaissance. *L'Economie Politique*, 30(2), 87-112.
- Wallerstein, (2010). Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down. *The Journal of Modern History*, 63(2), 354-361.
- Wallerstein, I. (2012). *Modern Dünya-Sistemi*, C. 1. Çev., Latif Boyacı, İstanbul: Yarıncılık.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*. Çev., Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Wood, E. M. (1994). From Opportunity to Imperative: The History of the Market. *Monthly Review*, 46(3), 14-40.
- Wood, E. M. (2021). *Kapitalizmin Kökeni*. Çev., A. Cevdet Aşkın, İstanbul: Yordam Kitap.

## **KAPİTALİZM VE PİYASA: KAPİTALİST HEGEMONYANIN TEKELCİ EĞİLİMİ**

### **Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı**

Yazar, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. Bu çalışmanın yazarı, kullanmış olduğu resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumluluğu kabul etmektedir.

### **Yazar Katkıları:**

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

1. Yazar %100

### **Çıkar Çatışması:**

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

### **Etik Kurul İzni:**

Yazar etik kurul izninin gerekli olmadığını beyan etmiştir.